

Література

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ: Либідь, 1993. 368 с.
2. Домонтович В. П. Дівчина з ведмедиком. Київ, 2008. URL: <http://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3234>
3. Дудик П. С. Синтаксис української мови. Київ: Видавничий центр «Академія», 2010. 384 с.
4. Загнітко А. П. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. Донецьк, 2009. 137 с.
5. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 408 с.

Павло Луценко
(м. Вінниця)

ОБРАЗ ФРАНЦУЗА / ХРАНЦУЗА В ПАРЕМІЙНІЙ КАРТИНІ СВІТУ УКРАЇНЦІВ

Етнічні образи в українському паремійному фонді постають як вербалізовані моделі колективних уявлень про інші народи, у яких поєднано історичний досвід контактів, мовні спостереження, культурні стереотипи й аксіологічні настанови спільноти. У межах опозиції *свій – чужий* етнонім виконує не лише номінативну, але й інтерпретаційну функцію, окреслюючи межі культурної ідентичності. У цьому контексті показовим є образ *француза / хранцуза* в українських пареміях, зафіксованих у паремійних збірках М. Номиса й І. Франка.

Пряме значення лексеми *француз* – ‘ мешканець Франції ’ [див.: 3, т. 10, с. 641] – семантично прозоре. У переносному значенні прикметник *французький* та іменник *француз* омовлюють асоціації, пов’язані із французькою культурою та актуалізують такі смисли: ‘ елегантність ’, ‘ високий стиль ’, ‘ вишуканість ’. Однак у паремійному матеріалі актуалізовано передусім лінгвокультурний, а також комічний потенціал цього етноніма, пов’язаний із відчуттям чужомовності й певної комунікативної дистанції.

У лексикографійній традиції засвідчено й фонетичний варіант оформлення етноніма – це лексема *хранцуз*, що фіксує особливості народної вимови. Уживання цієї форми в українських пареміях пояснюється історичною відсутністю звука [ф] у праслов’янській і давній українській фонологійній системі [див. про це: 1, с. 2]. З виникненням писемності цю літеру почали використовувати, як відомо, переважно в книжних і запозичених словах. Оскільки народній мові звук [ф] був непритаманний, то він системно замінювався іншими приголосними або звукосполученнями, зокрема [п], [х], [хв], [в], [т]. Однією з найхарактерніших просторічних замін стала реалізація [ф] через [х] або [хв], що засвідчено в пам’ятках староукраїнської мови й у художніх текстах. Л. Вишня наводить приклади такого вживання, акту-

алізуючи й лексему *француз*, подаючи її як *хранцуз* [див. про це: 1, с. 1–2]. Така фонетична заміна мотивована й відповідає закономірній позиції [х] перед сонорним [р] – *хранцуз*, отже, форма *хранцуз* є не випадковим спотворенням, а регулярно просторічно-діалектною адаптацією іншомовного слова *француз*. У паремійному контексті ця фонетична риса виконує стилістичну функцію мовної характеристики персонажа й водночас маркує певну культурну дистанцію.

Мовна *інакшість* *хранцуза* стає підґрунтям для гри слів і моделювання комічних непорозумінь. У паремії *Мусій, живо при!* [4, с. 563] «... просив поранений Хранцуз свого підвідника, щоб віз поволі; а той, на імення Мусій, ото так зрозумів его прозьбу» [4, с. 563], простежуємо міжмовну параномазію, побудовану на звуковій близькості французького звертання *Monsieur* ('пан') та українського імені *Мусій*. Цей вислів омовлює народне переосмислення іншомовної репліки як звернення до конкретної особи. Водночас актуалізовано механізм народної етимології: незрозумілу *французьку* мовну формулу інтерпретовано через фонетично близьке українське ім'я, що зумовлює комічний ефект. *Французьке* речення *Monsieur, je vous prie* ('Пане, благаю вас' – переклад автора. – П. Л.) редукується до квазіукраїнської конструкції, що втрачає первісний зміст.

Подібний механізм звукової асоціативності простежуємо в паремії *Я до свині по руськи, а вона до мене по французьки* [2, т. 3, с. 86], до якої подано таке тлумачення: «Квичане свині відповідає французькому qui, qui» [2, т. 3, с. 86]. Актуалізовано відповідну асоціативність через збіжність звуків, які видає свиня, і французької частки ствердження – *oui* ('так'). Зазначене створює комічну омонімію ілюзію. Відбувається іронійне переосмислення: *чужа* мова ототожнюється з незрозумілим або тваринним звучанням.

У паремії *Мудрий по французьки, а дурний по руськи* [2, т. 2, с. 557] відетнонімні прислівники презентують антитезу. За свідченням Івана Франка як укладача вказаної паремійної збірки, її вживали на означення ситуації, коли 'один одного не розуміють' [там само]. Актуалізовано іронійне дистанціювання: мовну відмінність інтерпретовано як показник інтелектуальної переваги або недолугості залежно від позиції оцінювача, а узагальнене значення паремії засвідчує непорозуміння між етносами, що виникає через незнання мов. Вербалізовано й самоіронію українців, адже глузування спрямоване не лише на *чужого*, але й на *власну* спільноту, яка опиняється в ситуації комунікативної неспроможності.

Отже, образ *француза* / *хранцуза* в українській паремійній картині світу постає як багатовимірний лінгвокультурний конструкт. Його структурними складниками є фонетично маркована форма етноніма, указівка на мовну *інакшість*, що стала джерелом моделювання комічного ефекту, глузливо-жартівливої тональності. Актуалізовано гру звуків й асоціативну параномазію, а також узагальнене уявлення про незрозумілість *чужої мови*. У цьому разі етнонім переходить із площини нейтральної номінації до сфери стереотипної характеристики, виконуючи функцію маркера культурної дистанції та індикатора міжмовного непорозуміння в традиційній українській культурі.

Література

1. Вишня Л. І. Звук [ф] в українському просторічному мовленні. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine23-26.pdf> (дата звернення: 10.02.2026).
2. Галицько-руські народні приповідки: у 3-х т. Зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко: 2-ге вид. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. Т. 1. 2006. 818 с. Т. 2. 2006. 813 с. Т. 3. 2006. 699 с.
3. Словник української мови: в 11-ти томах / АН УРСР, Інститут мовознавства / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка. 1970–1980.
4. Українські приказки, прислів'я і таке інше / уклад М. Номис; упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка. Київ: Либідь, 1993. 768 с.

Неля Митько
(*м. Вінниця*)

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ ЗАСОБАМИ ДІЄСЛІВНИХ ФОРМ

Кожна самостійна частина мови характеризується системою категорій. Категорія – загальне поняття, що відображає суттєві властивості об'єктивної дійсності. Здобувачі мають усвідомити значення граматичної категорії, пам'ятати засоби вираження граматичних значень категорії, розуміти зв'язок аналізованої з іншими категоріями, пам'ятати найважливіше з історії питання. Засвоєння на початку вивчення теми дієслівних форм (інфінітива, особових і родових форм, дієприкметника, дієприслівника, безособових форм на -но, -то) сприяє кращому розумінню зв'язку різних категорій. Під час вивчення категорії виду студенти усвідомлюють, що вона загальнодієслівна і лексичне значення в доконаного і недоконаного виду спільне (*записати – записувати*). Форми доконаного і недоконаного виду, що мають спільне лексичне значення, становлять видову пару (*зукати – зукнути*). Варто запам'ятати значення підвидів, уміти утворювати можливі часові форми від дієслова того чи іншого виду (*писати – пишу, писав, писатиму, буду писати; написати – напишу, написав*): знати, що являє собою видова пара, одно- і двовидові дієслова.

Категорія часу виражає відношення дії до моменту мовлення. У лінгвістичній літературі категорія часу тлумачиться однозначно. Опрацювати категорію часу – значить запам'ятати визначення, знати часові форми, активно вживані в сучасній українській мові: знати всі засоби вираження часових значень (флексії, суфікси) у теперішньому, майбутньому і минулому часі, пояснити походження форм минулого і майбутнього часу; розуміти відмінність між детермінованими і недетермінованими часовими значеннями. Здобувачам освіти необхідно запам'ятати, що в теперішньому і майбутньому часі дієслова змінюються за особами, у минулому – за родами (*говорю, поговорю; сказав, сказала, сказало*). Важливо усвідомити зв'язок між граматичними категоріями часу і виду: майбутній простий